

MARULIĆEVA NAUKA O SPASENJU

Mladen Parlov

UVOD

U ozračju eshatologizma kraja 15. st., obilježenog iščekivanjem skorašnjeg konca svijeta, a što koincidira i sa završetkom epohe srednjega vijeka, za Marka Marulića i njegove suvremenike (kao i za nas danas uostalom) nadasve važno i tjeskobno bilo je pitanje vječnog spasenja. Više od same smrti vjernika, Marulićeva suvremenika, strašila je neizvjesnost i strah pred onim što će biti poslije smrti. Svjestan osobne slabosti, grešnosti i nedostatnosti, vjerniku kasnog srednjega vijeka preostalo je samo veliko pouzdanje u Kristovo milosrđe i ljubav. Otuda i zanimanje za ono što je Krist “*za nas učinio*”, odnosno za spasenjske učinke njegova poslanja. Dakako da ovom stereotipu nije mogao izbjeći ni naš Splitsanin. Njegova kristologija Kristovih otajstava (nesustavno obrađena i razrađena), zapravo je ponajprije soteriologija (nauka o spasenju), ukoliko se Marulić ponajprije pita što pojedino Kristovo otajstvo znači za nas vjernike i kako ga protumačiti i okrenuti nama na korist. Ovim člankom želimo pokazati na koji način Marulić, pod soteriološkim vidom, tumači pojedina Kristova otajstva. U našem prikazu, slijedeći Marulićeve misli promatrane u kontekstu teologija kojima se je služio, izložiti ćemo samo dva središnja Kristova otajstva: utjelovljenje te njegovo Pashalno otajstvo.

1. KRISTOVO UTJELOVLJENJE KAO ČIN SPASENJA

Argumentu Kristova utjelovljenja Marulić ne pristupa “*ex professo*”, naime ne obrađuje ga iscrpno niti na način vlastit skolastičkoj teologiji. On poznaje te se koristi raznim teološkim mišljenjima i rješenjima, ovisno o tome što želi naglasiti te što određena tema zahtijeva.

Podsjetimo da je teologija srednjeg vijeka, s obzirom na Kristovo utjelovljenje, poznavala tri različita mišljenja (rješenja). Ona su, po prvi put, iznesena u nauci Petra Lombarda.¹ Prvo mišljenje, nazovimo ga patrističkim, može se sažeti u formulu: "*Filius Dei assumpsit hominem*". Čovjek, začet u utrobi Djevice Marije, uzet je od božanske Riječi te je osobno sjedinjen s Njom, čuvajući ipak sve ono što mu je vlastito. U Kristu bi bila jedna osoba, ali u ovom jedinstvu između božanskog i ljudskog, čovjek bi posjedovao vlastitu konkretnu stvarnost, različitu od božanske. Ovakvo naglašavanje Kristova čovještva imalo je veliki odjek u srednjovjekovnoj teologiji i duhovnosti. Drugo mišljenje, podržano i produbljeno od sv. Tome Akvinskoga, drži da je božanska Riječ u utjelovljenju uzela "nešto", tj. ljudsku narav, a ne "nekoga" tj. ne nekog konkretnog čovjeka. Ovo mišljenje nijeće dakle da bi Božji Sin u utjelovljenju uzeo nekog konkretnog čovjeka (Isusa iz Nazareta), ukoliko tvrdi da sam Sin Božji 'subzistira' u ljudskoj naravi koja postaje "konkretan" čovjek samo u sjedinjenju s božanskom Riječju. Drugim riječima, u tomističkoj kristologiji Kristovo čovještvo postaje instrumenat Kristove božanske osobe te, u ovom smislu, tomistička misao pomaže da se uoči učinkovitost svih otajstava Kristova života te spasenjska vrijednost njegova čovještva, a ne samo ukoliko je imalo vrijednost primjera, kao što je to naglašavala teologija "uzetog čovjeka". Treće mišljenje, vezano za ime Abelarda, podržavalo je ideju utjelovljenja kao da bi božanska Riječ bila "zaodjevena" u čovjeka, tj. da bi se samo "prikazala" kao čovjek; ukoliko je Sin Božji uzeo na sebe samo stvarne elemente ljudske naravi i to ponaosob.

Ovakva teološka promišljanja o Kristovu utjelovljenju stigla su i do Marulića. Iz njegovih spisa čini se da je poznao sva tri mišljenja. Ipak, čini se da je osobito bio sklon poslužiti se teologijom "*homo assumptusa*" tj. otačkim (Augustinovim) mišljenjem, budući da često govori o čovjeku uzetom od božanske Riječi te osobno sjedinjenom s Njom, očuvajući pak sve ono što mu je vlastito. Krist, piše Marulić, "*premda bijaše Bog uzeo je čovjeka kojeg je sam stvorio kako bi i postao čovjek i ne prestao biti Bogom*"². Ako se je Bog, u utjelovljenju postavši čovjekom, ponizio, čovjek - uzet od božanske Riječi -, postao je uzvišen, tako da se može reći da je "*čovjek postao Bogom*".³ Ipak, treba reći da ovakovo izražavanje odražava, bilo sa strane otačke misli bilo sa strane Marulića, ne toliko nekakvo metafizičko zanimanje za pitanja iz kristologije, koliko konkretno promatranje i shvaćanje Kristova čovještva. Upravo zbog interesa za konkretno i povijesno Kristovo čovještvo Marulić, pišući o otajstvu Kristova utjelovljenja, slijedi otačku,

¹ Usp. M. Bordoni, *Cristologia*, u: *Nuovo Dizionario di Teologia*, Edizioni Paoline 1991⁶, str. 255-271; ID, *Gesù di Nazaret, presenza, memoria, attesa*, Queriniana, Brescia 1991², str. 348-349.

² *Evangelistar* VI, 24 str. 259. Usp. također Ev I, 20 str. 118; III, 24 str. 322; *Poniženi i uzvišeni Krist* str. 273, 351 itd. U članku donosimo citate iz splitskog izdanja Marulićeve *Opera omnia* (Split 1984s). Kratice u notama: *Ev* - *Evangelistar*; *De hum.*, - *De humilitate et gloria Christi*; *De inst.*, - *Institucije*; *QP* - *Quinquaginta parabolae*.

³ Ovu otačku (augustinovsku) misao, preuzetu i razvijenu od sv. Tome Akvinskoga, a koja u utjelovljenju vidi dvostruki proces: poniženje božanskog i uzvišenje ljudskog, Marulić

a ne skolastičku misao. Otajstvo Kristova utjelovljenja on sažimlje u jednu otačku frazu/formulu: “Riječ je Božja uzela našu narav, a svoju nije ostavila, kako bi u našoj bila kadra za nas trpjeti, a u svojoj mogla nas učiniti blaženima.”⁴ Očito, Marulić promatra Kristovo utjelovljenje ukoliko je usmjereno na otkupljenje tj. spasenje čovjeka. On će to i izričito reći, pišući da je Bog stvorio čovjeka za blaženstvo i besmrtnost, a

*“da bi ga nakon prekršaja po kojem je bio izgubio tako veliko dobro vratio u stanje prijašnje milosti, poslao je sina svoga jedinorođenca koji je uzeo smrtno ljudsko tijelo i za čovjeka prinio sebe kao žrtvu Bogu Ocu te sve one koji su zbog grijeha naših praroditelja bili prodani u ropstvo prokletstva otkupio sam svojom krvlju.”*⁵

Motiv Kristova utjelovljenja nadalje je soteriološki tj. Krist se utjelovljuje kako bi spasio čovjeka nesposobna da sam postigne spasenje. S obzirom na motive Kristova utjelovljenja, teologija Marulićeva vremena nudila je dva odgovora. Tomisti su zastupali mišljenje da je Kristovo utjelovljenje, po Božjoj odredbi, određeno kao lijek (sredstvo) protiv grijeha te kako bi se nanovo uspostavio red narušen grijehom. Skotisti, sljedbenici franjevca Ivana Duns Scota, tvrdili su da je utjelovljenje određeno predestinacijom Krista, kojemu pripada primat nad svim stvorenjem. Dakle, utjelovljenje ne može biti određeno kao ustuk protiv ljudskog grijeha, nego kao mogućnost da stvorenje realizira i iskaže najveću slavu Božju. A to znači da bi se Krist utjelovio i da čovjek nije sagriješio.⁶ Ne ulazeći u teološke dispute, Marulić se priklanja tomističkom mišljenju, ukoliko razlog Kristova utjelovljenja i muke nalazi u popravljaju reda grijehom narušena. Drugim riječima, Krist se je utjelovio “radi nas i radi našega spassenja”. Marulić će ovu veliku

osobito razvija u trećoj knjizi djela *De humilitate et gloria Christi*. Naime često govori o čovjeku ukoliko je uzet od božanske Riječi (usp. primjerice *De hum.*, str. 614, 637, 671). Humanista sažimlje ovu misao ovim riječima: “O, neizmjerne li dobročinstva božanske darežljivosti prema nama, o, neprocjenjiva li dara! Bog je postao čovjekom, a čovjek je postao Bog, ali ne promjenom jedne naravi u drugu, nego nadalje čudesnim, zadivljujućim... sjedinjenjem jedne i druge naravi u jednu osobu. Što se veće, molim vas, moglo podariti ljudskom rodu, što uzvišenije dati nego da Sin Božji postane Sin Čovječji, a Sin Čovječji postane glavom Sin Božji koji nadvisuje ne samo ljude nego i anđele te gospoduje i vlada nad svime što je na nebu i na zemlji” (*De hum.*, str. 351).

⁴ *De hum.*, str. 95. Drugdje piše da je “Bog postao čovjekom, kako bi mogao umrijeti za čovjeka” (*De hum.*, str. 134). Pišući o Kristovu utjelovljenju Marulić koristi jezik sv. Augustina tj. upotrebljava izraze “*assumptus*” i “*susceptus*”. Podsjetimo da sv. Augustin obrađuje pitanje Kristova utjelovljenja u raznim svojim spisima (primjerice u *De dono perseverantiae* 26,67, u: PL 45,1033; *Enchiridion, sive de fide, spe et charitate* 36,11; u: PL 40,250) gdje često govori o čovjeku kao “*assumptusu*” ili “*susceptusu*”.

⁵ Ev V,21 str. 176.

⁶ Više o ovim teorijama vidi: P. C o d a - J. C a s t e l l a n o C e r v e r a, *La comprensione di Gesù Cristo nella teologia e nella spiritualità del Medioevo e dell'epoca moderna*, u: AA. VV., *Gesù Cristo*, Citta Nuova Editrice, Roma 1984, str. 156-176; M. B o r d o n i, *Incarnazione*, u: *NDT*, str. 627-648).

istinu kršćanske vjere izraziti formulom: “*Da čovjek nije sagriješio, Krist se ne bi utjelovio.*”⁷

2. SPASENJSKI UČINCI KRISTOVE MUKE I SMRTI

Analiza sadržaja Marulićevih spisa posvećenih Kristovom pashalnom otajstvu, tj. Kristovoj mucii, smrti i uskrsnuću, omogućuje nam da shvatimo njegovu soteriološku misao te njegovu poruku čitateljima. Proces Isusu, njegovi neprijatelji, njegova bol i patnje kao da odgovaraju na pitanje: “*Što i koliko je Krist za nas pretrpio?*” S druge strane, Marulić u ljubavi prepoznaje odgovor na pitanje⁸: “*Zašto je Krist sve to pretrpio?*” Njega, dakako, zanima nadasve što sve to znači za čovjeka; tj. koliko “koristi” vjernik ima od Kristove muke, smrti i uskrsnuća. Promišljajući spasenjske učinke Kristova pashalnog otajstva, Marulić se je koristio teološkom baštinom koju su iza sebe ostavili veliki crkveni oci kao i teolozi visoke skolastike. Kako bismo što bolje shvatili Marulićevu soteriološku misao, čini nam se vrijednim truda kratko prikazati razne teorije o otkupljenju, a kategorije kojih upotrebljava i Marulić u svojim spisima.

2.1. Kratki prikaz raznih teorija o otkupljenju

Otajstvo Kristove muke i smrti, tj. njegova križa, u svojoj spasenjskoj dimenziji, bilo je već interpretirano u Novom zavjetu⁹ — primjerice u odnosu na starozavjetnu pozadinu kao otkupljenje-otkup, ispaštanje-izmirenje —, te u patrističkoj teologiji kao pobjeda nad đavlom, oslobođenje od grijeha i zla, rekapitulacija, besmrtnost, pobožanstvenjenje, prosvjetljenje čovjeka, zadovoljština¹⁰. Nicejski

⁷ Usp. *De hum.*, str. 150.

⁸ Ovo pitanje će Marulić više puta i doslovno postaviti: “*Qui te, ..., velle pati poenas compulit atque necem?*” (*Carmen de doctrina Domini nostri Iesu Christi*, u: Ch. B é n é, *Sudbina jedne pjesme*, Književni krug, Split 1994, str. 136) ili u hrvatskoj verziji: “*Zač pogarjen toko, Isuse moj, stojiš / na križu visoko ter se mučan boliš?*” (*Od muke Isukarstove i odgovor*, u: M. M a r u l i ć, *Dijaloški i dramski tekstovi*, Književni krug, Split 1994, str. 135).

⁹ Postoje brojni novozavjetni reci koji u ovom smislu interpretiraju Kristov križ; primjerice 1 Pt 3,18; Rim 8,3; 1 Kor 15,3; no značenje je uvijek isto: “*Krist je umro za naše grijeha*” (više o ovome vidi: M. H e n g e l, *The Atonement, A Study of the Origins of the Doctrine in the New Testament*, SCM Press LTD, London 1981; A. G r i l l m e i e r, *Gli effetti dell'azione salvifica di Dio in Cristo*, u: *Mysterium Salutis VI*, Queriniana, Brescia 1971, str. 419-467; Sezione prima: *Il messaggio biblico sugli effetti dell'azione salvifica di Dio in Cristo*).

¹⁰ Kako je teologija prvih stoljeća shvatila učinke Kristova križa tj. spasenje vidi: A. G r i l l m e i e r, n. dj., str. 468-483 (sezione seconda: *La dottrina postbiblica degli effetti dell'azione salvifica di Dio in Cristo*); J. A l f a r o, *Le funzioni salvifiche di Cristo quale rivelatore, sacerdote e Signore*, u: *Mysterium Salutis V*, str. 819-892 (nadasve za latinske Oce, str. 859-866); C. M o l a r i, *Liberazione*, u: *NDT*, str. 734-736; ID, *Salvezza*, u: *NDT*, str. 1386-1388.

simbol (325. g.) sažeo je tradiciju prve Crkve u formulu “*propter nos et propter nostram salutem*”, izražavajući time cjelokupno Kristovo otajstvo, od utjelovljenja do muke i smrti. Dakako da će se naglasiti istina da je Krist “*crucifixus etiam pro nobis.*”¹¹ Naravno da je ta potvrda proistekla iz postojane vjere, no koja je trebala dodatna objašnjenja, tj. pitalo se je na koji način i u kojem smislu Krist dariva spasenje vjernicima.¹²

Pokušaji razjašnjenja vjerujućih datosti u patrističkoj soteriologiji koncentrirali su se u dvije opće teorije: jednu, nazovimo je, *psihološko-moralnu* ili *subjektivnu*, koja je već od drugog stoljeća razvijala parenetičku intuiciju 1 Pt 2,21: “*Krist je trpio za vas i ostavio vam primjer da idete stopama njegovim*”, prema kojoj bi Krist ostvario spasenje snagom svjedočanstva ili uzročne egzemplarnosti. Druga teorija, nazvana *objektivna* ili *latinska*, ukoliko se je razvila kod zapadnih Otaca, nastojala je objasniti spasenje u terminima jedne objektivne čovjekove promjene¹³. Crkveni su Oci, cjelokupno gledajući, na različite načine nastojali izrazili razne modele pashalne soteriologije, koji se ne mogu uvijek lako sistematizirati, budući da su ti modeli počesto nastajali pod utjecajem pastoralnih preokupacija te prilagođena pučkom shvaćanju.¹⁴

Ako su grčki Oci shvaćali Kristovo otkupiteljsko djelo ponajprije kao *paideia* i kao pobožanstvenjenje ljudske naravi te su stavljali poseban naglasak na Kristovo utjelovljenje te na uskrsnuće kao na momente kontakta između Boga i čovjeka; na zapadu se je, nadasve poslije Augustinove polemike o istočnom grijehu, spasenje shvaćalo kao restauracija prvotnog reda koji je bio grijehom narušen.¹⁵ Sv. Anselmo, u djelu *Cur Deus homo*, bio je prvi koji je izradio jednu harmoničnu

¹¹ H. D e n z n g e r, *Enchiridion symbolorum definitionum et declarationum de rebus fidei et morum*, edizione bilingue, a cura di Peter Hunermann, Edizioni Dehoniane Bologna 1995, n. 150.

¹² Problem načina spasenja bio je izložen već od protivnika sv. Augustina (usp. *De trinitate*, lib. 13, c. 15, br. 13, u: PL 42,1024), koji, prema B. K o r o š a k u, nije znao dati zadovoljavajući odgovor (usp. *Le principali teorie soteriologiche dell'incipiente e della grande scolastica*, u: *Antoniano* 37 (1962), svezak 3. str. 328).

¹³ Usp. M. B o r d o n i, *Gesù di Nazaret, n.dj.*, str. 281-282; M. F l i c k - Z. A l s z e g y, *Il mistero della croce*, Queriniana, Brescia 1990, str. 127-132; A. G r i l l m e i e r, *n. dj.*, str. 468-491.

¹⁴ S pravom autori Flick-Alszegy primjećuju da je “*significativo quante volte le recenti esposizioni delle dottrine patristiche notano da una parte infiltrazioni di concezioni popolari nell'insegnamento dei Padri, e dall'altra parte l'influsso di preokupazioni pastorali nel linguaggio da essi usato*” (*Nav. dj.*, str. 122).

¹⁵ Nakon što je iznio razne modele shvaćanja otkupljenja u misli grčkih Otaca, osobito misao sv. Maksima Priznavaoca (jedinstvo Kristovih otajstava, od utjelovljenja do uskrsnuća), A. Grillmeier piše da “*la comprensione occidentale degli effetti della redenzione non raggiunge la stessa altezza (misli se na onu od grčkih Otaca o.m.) né prima né in Agostino stesso. Piuttosto con lui la visione degli effetti dell'azione salvifica di Dio perde la sua stretta connessione con la cristologia e viene trasferita nella 'dottrina della grazia'. Questo processo viene portato avanti nella dottrina tridentina della giustificazione. Con*

sintezu Kristove otkupiteljske akcije na ovoj liniji. U pokušaju da rastumači temeljne motive Kristova utjelovljenja, sv. Anzelmo stiže do novog poimanja otkupljenja, temeljena na Božjem pravu na vlastitu čast. Grijeh je povreda i osobna uvreda božanske časti. Pred takvom uvredom dva su moguća rješenja: ili dragovoljna nadoknada (zadovoljština), ili kazna (nametnuta nadoknada). Čovjek, grješnik, nije mogao izvesti dostatnu nadoknadu za nanesevu uvredu, koja se mjeri prema uvrijeđenome; dakle prema Bogu te je stoga neizmijerna. Bog, prema sv. Anzelm, nije imao nego ovu alternativu: ili oprostiti uvredu čovjeku (a što bi bilo u kontradikciji s božanskom pravdom) ili postupiti na način da se čovjeku omogući da pruži nadoknadu (zadovoljštinu). Božanska dobrota iznašla je upravo ovaj drugi način tj. utjelovljenje vlastitog Sina koji je mogao djelovati s neizmjernim dostojanstvom i tako nadoknaditi i neizmjernu uvredu. Dakle, utjelovljenje Sina Božjega bilo je apsolutno neophodno kao jedina mogućnost oprosta i restauracije božanske časti. Budući da se je radilo o zadovoljštini, stavljen je naglasak na Kristovu muku i smrt. Anzelmovo shvaćanje, premda je zanemarilo cjelovitost otajstva otkupljenja (odnosno otajstva Kristova utjelovljenja i uskrsnuća), ostavilo je neizbrisiv trag na srednjovjekovnu skolastiku te na post-tridentinsku teologiju.

Sv. Bonaventura,¹⁶ primjerice, slijedi anzelmijansku teoriju zamjenske zadovoljštine dodajući ipak tvrdnju da je Bog mogao spasiti čovječanstvo jednostavnim činom oprosta. U Kristovoj muc i smrti on je jednostavno vidio najprikladniji način, među svim mogućim i zamislivim, kako ostvariti pomirenje čovjeka s Bogom. Sv. Bonaventura shvaća otkupljenje kao naknadu za *crimen lesae maiestatis*, ali i kao novo stvaranje koje obnavlja sliku Božju u čovjeku; sliku koja je grijehom bila narušena.

Među svim teorijama o otkupljenju, ona sv. Tome Akvinskoga "*ističe se po svojoj dubini i ekvilibriju.*"¹⁷ Sv. Toma je dao prostora Kristovu uskrsnuću kao spasenjskom događaju i to preko kategorije o učinkovitoj uzročnosti (*causa efficiens*), što mu je omogućilo da na drugačiji način interpretira i njegovu muku i smrt. Ovakvim pristupom sv. je Toma korigirao teoriju sv. Anzelm, ukoliko,

ciò la dottrina latina sulla salvezza viene profondamente trasformata in una antropologia teologica" (Nav. dj., str. 482).

¹⁶ Usp. Sv. B o n a v e n t u r a, 3 Sent. disp. 20, a. un., q. 2. (više o soteriologiji Serafinskog učitelja vidi: M. Flick-Z. Alszegy, Nav. dj. str. 138-139).

¹⁷ J. A l f a r o, Nav. dj., str. 861. Autor posebno ističe misao sv. Tome ukoliko ovaj naglašava Božju slobodu u djelu spasenja. Piše da prema sv. Tomi, "*il suo valore redontore (misli se na Krista o.m.) non si basa in primo luogo sulla sofferenza di Cristo, ma sulla dignità divina della sua persona, sul suo carattere di capo d'umanità e sulla perfezione del suo amore a Dio e agli uomini... In fondo la redenzione dell'umanità e mistero dell'amore di Dio e della 'grazia di capo' di Cristo, della sua solidarietà, cioè con l'umanità e della sua identificazione con essa per mezzo dell'amore*" (str. 863).

naime, govori o božanskoj slobodi i prikladnosti (*conveniens*) bilo Kristova utjelovljenja bilo njegove muke i smrti u otkupljenju svijeta.¹⁸

Temeljna ideja sv. Tome jest da je Krist poslan od Oca kako bi pomogao čovječanstvu, kojeg je spasenje bilo ugroženo istočnim grijehom i svim drugim grijesima, a koji su posljedica i plod istočnoga. Cjelokupno Kristovo djelovanje ima otkupiteljsku vrijednost, počevši od prvog čina, naime od trenutka njegova začeca. Muka i smrt na križu čine vrhunac Kristova spasenjskog djelovanja, ne jer bi u sebi imali veće savršenstvo od drugih čina, nego jer su samo muka i smrt savršeno prikladne i proporcionalne spasenjskim učincima prema Božjem planu. Bog je htio spasiti čovječanstvo nadasve po Kristovoj mucu, smrti i uskrsnuću, a Krist je samo preko muke i smrti mogao potpuno i savršeno ispuniti poslanje povjereno mu od Oca.¹⁹

Smještajući križ u širi kontekst otajstava Kristova života, kao vrhunac spasenjske vrijednosti samoga utjelovljenja, Akvinac koristi tradicionalno-skolastičke izričaje, tj. koristi se kategorijama kao što su *meritum*, *satisfactio*, *sacrificium*, *redemptio*, a koje objašnjavaju otajstvo križa ukoliko je usmjereno na spasenje čovjeka.²⁰

2.2. Spasenjski učinci Kristove muke i smrti prema Maruliću

U svojem govoru o spasenjskim učincima Kristove muke i smrti Marulić upotrebljava kategorije koje su najbliže njegovu duhu i karakteru, dakle one juridičke (pravne). Horizont njegove soteriološke vizije je odnos prema Bogu Ocu, kojemu Sin nudi žrtvu vlastita života i tako postiže zasluge koje komunicira čovječanstvu, na način da je nadoknadio dug grijehom prouzrokovan. Drugim

¹⁸ Sv. Toma, u govoru o otkupljenju, koristi kategorije koje izražavaju otajstvo križa u korelaciji s ljubavlju prema čovjeku (a ne samo u odnosu prema redu i vrednoti, kao što je to naglašavao sv. Anželmo): "... *quod hominem liberari per passionem Christi, conveniens fuit et misericordiae et iustitiae eius. Iustitiae quidem, quia per passionem suam Christus satisfecit pro peccato humani generis: et ita homo per iustitiam Christi liberatus est. Misericordiae vero, quia, cum homo per se satisfacere non posset pro peccato totius humanae naturae, ..., Deus ei satisfactorem dedit Filium suum...*" (*Summa Theologiae III*, q. 46. a. 2 ad 3).

¹⁹ Otajstvu otkupljenja sv. je Toma posvetio treći dio svoje *Summe*, osobito pitanja 48-51. (Šire o soteriologiji sv. Tome vidi: M. Flick-Z. Alstegy, *Nav. dj.* str. 139-147; J. Alfaro, *Nav. dj.*, str. 861-863; M. Serenta, *Gesù Cristo ieri, oggi e sempre, Saggio di cristologia*, Editrice Elle Di Ci, Torino 1988.)

²⁰ Usp. *S. Th.*, III, q. 48-49. Akvinac piše da "*passio Christi causaverit nostram salutem per modum meriti* (q. 48, a. 1), "*per modum satisfactionis*" (a. 2); "*per modum sacrificii*" (a. 3); "*per modum redemptionis*" (a. 4); "*per passionem Christi simus liberati a peccato*" (q. 49, a. 1); "*per passionem Christi simus liberati a potestate diaboli*" (a. 2); po njoj "*homines fuerint liberati a poena peccati*" (a. 3); "*per passionem Christi simus Deo reconciliati*" (a. 4) itd.

riječima, Krist vrši djelo uspostave (povrata) Božje časti koja je grijehom bila povrijeđena. Ovo bi, ukratko, bio sažetak Marulićeva soteriološkog shvaćanja sadržana u izričajima “*pro peccatis nostris satisfecit*” te “*pro nostro debito satisfaciebat*”²¹, a koje su tipične zapravnu analogiju te primijenjene na razmjenu: Kristova muka i smrt, tj. njegov križ znači spasenje za grešnike.

“Passus est enim, ut pro nobis satisfaceret, factus est maledictum, ut nos a maledicto primorum parentum liberaret, mortuus est, ut in peccato mortuis uitam donaret et erreptos diabolo Deo redderet... non pro suo, sed pro nostro debito satisfaciebat...”²²

Milost nam dolazi od zasluga koje je Krist, po svojoj smrti, stekao u Oca za nas, tj. u našu korist. Naravno, Marulić se ne koristi tehničkim izrazima skolastičke teologije, odnosno kategorije *meritum*, *satisfactio*, *sacrificio*, *redemptio*, ne upotrebljava na način velikih skolastičkih teologa (sv. Bonaventure i sv. Tome). On otkriva učinke Kristove otkupiteljske smrti pozivajući se nadasve na svetopisamske izvještaje koji su upravo naglasili zamjenski karatker Kristove smrti. Ipak, u svojim “teološkim” objašnjenjima spasenjskih učinaka u prvom redu slijedi tomističku liniju, ali je zamjetan utjecaj i sv. Anzelma.

Za Marulića jedna stvar je jasna: “*Nisi homo peccasset, Christum talia pati necesse non fuisset.*”²³ On, očito, zastupa neophodnost Kristove patnje te, u ovom smislu, preuzima anzelmijsku teoriju o zamjenskoj zadovoljštini Kristove smrti, odnosno interpretira događaj Kristove muke i smrti u kategorijama *iustitia* i *debitum*. Budući da je grijeh prouzrokovao odvajanje čovjeka od Boga (usp. Ps 5,5-6; Iz 59,2; 1 Iv 1,5-6), božanska pravda zahtijevala je zadovoljštinu. Ipak, morao je intervenirati sam Bog kako bi pomirio čovječanstvo sa sobom: “*Deus homo factus est... ut nos, per peccatum alienatos, per corporis sui sacrificium Deo Patri reconciliaret.*”²⁴ Dakle, prvi spasenjski učinak Kristove muke i smrti jest naše pomirenje s Bogom Ocem. Isus Krist je platio veliku cijenu (žrtvu vlastita tijela) kako bi, svojom smrću, pomirio svijet s Bogom; premda je, za otkupljenje

²¹ Usp. *De hum.*, str. 439, 448, 484, 495, 508, 558, 600-601; *De institutione IV,11* str. 618; *Ev VII,12* str. 685. Kako bismo što bolje uočili patrističko-tomističku pozadinu Marulićeve misli, dalje u tekstu koristit ćemo se latinskim citatima preuzetima iz splitskog izdanja njegove *Opera omnia*.

²² *De hum.*, str. 600-601.

²³ *De hum.*, str. 500. Čini se da je Marulić ovom rečenicom parafrazirao misao sv. Augustina, koji napisao: “*Si homo non peccasset, Filius hominis non venisset*” (*Serm. ad Popul.*, serm. CLXXIV, 2, u: PL 38,940).

²⁴ *De hum.*, str. 417. Na drugom mjestu piše da je Krist sve patnje i nepravde pretrpio “*pro nostra cum Deo reconciliazione, pro nostra salute ipse Dei Filius ultro sustinuerit*” (*De hum.*, str. 459). U *Institucijama VI,5*, piše da je Krist postao čovjekom “*ut pro hominis peccato hostiam pacificam se offerret Deo Patri*” (str. 546). Ipak, prema Maruliću, Božja pravda ne dozvoljava da Krist spasi one koji ne vjeruju u njegovo božanstvo. Opisujući Kristovu tjeskobu na križu, Marulić piše da je Krist uzviknuo da je ostavljen od Boga “*dum Iudeorum*

svijeta, dostajala i samo jedna kap Kristove krvi.²⁵ Naknada ponuđena Ocu umjesto ljudi-grešnika nije bila uzrokovana nekom dužnošću, nego je plod Kristove ljubavi: Krist je zbog “*immensus erga homines amor incredibilisque miseratio..., pro peccatis nostris sua passione uoluit facere satis ac per immolationem proprii corporis Deo Patri nos reconciliare*”²⁶. Krist je praktički zauzeo naše mjesto kako bi u naše ime mogao pružiti zadovoljštinu. Ukoliko je na sebe preuzeo grijeh svega svijeta, Krist vrši djelo sveopćeg posredništva. Doista, Krist se je dragovoljno predao u muku i smrt “*ut pro peccatis omnium satisfaceret*”.²⁷

Marulić se, kako vidimo, služi pravnim terminima te opisuje Kristovo otkupiteljsko djelovanje kao ugodno Bogu koji, zbog svoje pravednosti, zahtijeva jednu zadovoljštinu proporcionalnu grijehu, te nakon toga udjeljuje oprost i izmirenje²⁸. Čini se stoga da bi Kristove patnje i smrt bile nužne te zahtijevane sa strane Boga. Ipak, naglašava Marulić, nužnost otajstva križa, koje je bilo u Božjem planu, nadalje je plod Božje ljubavi prema ljudima.²⁹ No, budući da su ovi otkupiteljski čini bili nemogući za čovjeka-grješnika, morao je intervenirati sami Sin Božji, kako bi svojom boli i žrtvom postigao izmirenje čovječanstva s Bogom.

Iz navedenoga vidimo da je otkupljenje-spasenje nadalje u odnosu na grijeh te s posljedicom grijeha, tj. sa smrću, a oboje su, prema Svetome pismu, ušli u svijet zavišću đavla (usp. Mud 2,24; Rim 5,12-21). Marulić, izvrstan poznavatelj Božje riječi, drugi veliki spasenjski učinak Kristove muke i smrti vidi upravo u odnosu prema đavlu (Sotoni). Drugim riječima, svojom mukom i smrću Krist je oslobodio čovjeka ispod vlasti đavla³⁰ koji je, zahvaljujući grijehu, držao

deflet perfidiam, quia, pro quibus mori uoluit, eos Dei prohibende iustitia saluare nequit. Illis enim omnibus, qui Christi diuinitatem negant et puram hominem fuisse asserunt, Christus a Deo derelictus est” (*De hum.*, str. 494).

²⁵ *De hum.*, str. 451: “*Vna talis gutta satis erat ad eluendum humani generis peccatum*”.

²⁶ *De hum.*, str. 495. O istoj temi na dirljiv način govori tekst *Od muke Isukarstove i odgovor*.

²⁷ *De hum.*, str. 439. Slično piše i u *Evangelistaru VII,23* str. 716: Krist “*hostiam se Deo Patri pro omnibus obtulit*”.

²⁸ Opisujući scenu Kristova razapinjanja, Marulić piše da “*in loco igitur reorum damnatione infami crucifigunt Dominum nostrum, Deus ita disponente, ut, ibi peccatores afficiebantur supplicio, ibi per Christi supplicium omnium credentium peccata delerentur... (Krist) pro nobis homo factus omnia dura atque aspera sustinere curauit, ut suis poenis pro nostro delicto iustitiae satisficeret diuinae*” (*De hum.*, str. 483-484).

²⁹ Naš humanista piše da Krist “*percussus est, a Patre, ut nos salui essemus*” (*De hum.*, str. 590), a da je Bog Otac Krista “*tradidit, ut nos saluaret... Patri ergo in Esaia vox est: ‘Propter scelus populi mei percussi eum’, ut uidelicet eius sanguine humanum genus a sorde abluerem peccatorum*” (*De hum.*, str. 605).

³⁰ Ovu misao Marulić ponavlja više puta: *De hum.*, str. 415, 418, 482, 485, 530, 600; *Ev III,19* str. 665s.

čovječanstvo u svojoj vlasti. Umirući na križu Krist je, po vlastitoj smrti, pobijedio smrt i đavla. Prije nego će umrijeti, Krist reče: “*Consummatum est*” tj.

“*Consummata est diaboli potestas, et qui per lignum uicerat arboris uetitae, per lignum uictus est crucis gratuitae. Consummata est praeuaricatio et finem accepit peccatum. Delecta est iniquitas terrae preciosissimo Christi sanguine. Qui captiui tenebamur, redempti sumus. Qui serui eramus diaboli, facti sumus per Christum filii Dei.*”³¹

Ovdje smo dužni primijetiti da Marulić u svojim djelima iskazuje posebno zanimanje za đavle, kojima posvećuje devet poglavlja u trećoj te jedno u sedmoj knjizi *Evandelistara* (III,9-15, 18-19; VII,7). To, naravno, uopće nije čudno, budući da u ozračju nadnaravnog, tipičnog za srednji vijek, đavao spada među najvažnije figure duhovnoga svijeta. Đavli u Marulićevim djelima, ali i u drugim teološko-duhovnim djelima kasnoga srednjega vijeka, gube antički *image* sila koje proizvode magične stvari, kako bi postali napasnici, Božji neprijatelji, oni koji gledaju kako bi zaveli duše te ih istrgli iz Božjih ruku te odnijeli u pakao. U očima običnog puka đavli postaju osobita utjelovljenja zla koja se bore protiv Božjih prijatelja te protiv samoga Boga.³² Marulić smatra da je sve do Kristova dolaska đavao vršio svoju moć na dva načina: s jedne strane držeći mrtve zatvorene u ‘podzemlju’ (paklu) te, s druge, držeći žive u zabludi i grijehu. Po svojoj žrtvi na križu te propovijedanju evanđelja Krist je oslobodio i jedne i druge³³. Pišući o soteriološkoj temi prosvjetljenja iz otačke teologije³⁴, naš humanista više puta naglašava upravo ‘prosvjetiteljski’ učinak otajstva Isusa Krista, koji je na svijet donio svjetlo spoznanja, tj. objavljujući svijetu sebe i svoju spasonosnu nauku porazio je đavlovo kraljevstvo zablude, prijevare i neznanja.³⁵

³¹ *De hum.*, str. 495. U navedenom odlomku osjeća se prisutnost otačke misli, budući da Marulić, na jedan patristički način, suprotstavlja dva stabla: ono iz raja te drvo križa Kristova (usp. primjerice, sv. Ivan K r i z o s t o m, *De resurrectione mortuorum*, *Hom.*, u: PG 50,419-432).

³² Više o ulozi đavla u srednjovjekovnom poimanju nadnaravnog svijeta vidi: R. M a n s e l l i, *Il soprannaturale e la religione nel Medioevo*, Edizioni Studium, Roma 1993, str. 44-47.; P. B o g l i o n i, *Streghe e credenze demonologiche popolari nel Medioevo*, u: *Sacra Doctrina* 16 (1971), str. 51-90.

³³ Usp. *De hum.*, str. 482, 534, 567, 575, itd. Ono što je napisao na mnogim stranicama, Marulić sažima u jednom odlomku *Evandelistara* III,19: “*Invidia diaboli mors introierat in orbem terrarum, sed hac morte per Christum liberati sumus et ad uitam, quam propter praeuaricationem primorum parentum amiseramus, reuocati... Quin etiam, uulgata Euangelii ueritate regnum mundi erripuit diabolo, quo magis ille doleret ne in gentibus quidem ius esse sibi relictum, omnium iam a falsa ad uerum religionem conuersis*” (str. 665).

³⁴ Više o temi prosvjetljenja u otačkoj teologiji vidi: A. G r i l l m e i e r, *Nav. dj.*, str. 471-474; M. B o r d o n i, *Gesù di Nazaret, nav. dj.*, str. 283-284.

³⁵ Mnoge Marulićeve stranice, nadasve one iz *Evandelistara* (I,1-2, 20, 24, 25; II,3, 4, 9 itd.), potom iz *De humilitate et gloria Christi*, str. 472, 473s., iz *Institucija* IV,4 str. 518; iz *Quinquaginta parabolae* I, str. 391, predstavljaju Krist pod ovim vidom, naime

Premda slijedi otačku nauku s obzirom na neke spasenjske učinke Kristove muke i smrti, ipak se u Marulićevim spisima ne susreće ideja duga plaćena đavlu a za spas čovječanstva; ideja koju je moguće susresti u spisima pojedinih crkvenih Otaca.³⁶ On, naprotiv, govori o naknadi upravljenoj Bogu Ocu, koju je izvršio Isus Krist umjesto ljudi. Po svojoj otkupiteljskoj mucu i smrti, naglašava Marulić, Krist nas je oslobodio vlasti đavla te kazni za počinjene grijehе: “*Eramus enim filii irae, et per Christum facti sumus filii Dei. Ab inferis reuocati fuimus ad paradisum, de potestate diaboli redempti beatorum spirituum coepimus esse consortes*”.³⁷ Iz navedenog može se uočiti Marulićeva oslonjenost na misao sv. Tome Akvinskoga³⁸, premda ne koristi njegovu (skolastičku) metodu niti pojmove vlastite skolastici; radije se utječe kategorijama patrističke teologije te plastičnosti njihova jezika.³⁹

ukoliko je istina koja prosvjetljuje svakog čovjeka, tako da ovaj, participirajući na njegovu (spo)znanju, postiže spasenje. Radi se, dakako, o istini koja se crpi iz evanđelja te o biblijskom, a ne filozofskom poimanju istine. U ovom smislu, Ž. POSAVEC ne bi bio posve u pravu kada piše da bi Marulićevo poimanje istine bilo izraz njegova nekakva neoplatonizma (usp. Marulićev ‘*Dialogus de laudibus Herculis*’, *Interpretacija implicitnih estetičkih nazora iz horizonta druge polovice 20 stoljeća*, u: M. M a r u l i ć, *Latinska manja djela I*, Književni krug, Split 1992, str. 31-44).

³⁶ O ovoj temi u nauci pojedinih crkvenih Otaca vidi: A. G r i l l m e i r, *Nav. dj.*, str. 475-476.

³⁷ *De hum.*, str. 418. Gore smo naglasili ljubav Božju koja je predala vlastitog Sina za spas čovjeka. Ipak, kod Marulića ne nedostaje odlomaka u kojima tvrdi da je Krist svojom žrtvom ublažio Božju srdžbu izazvanu grijehom: “*Non solum igitur in passione sua derelictus est Iesus, sed etiam uolens in mortem pro nobis oblatus, pro nobis traditus, ut per agni immaculati immolationem Deo placato tollerentur peccata mundi*” (*De hum.*, str. 605).

³⁸ Već smo iznijeli misao sv. Tome o spasenju. Iznosimo kratki sažetak misli sv. Tome o drugim učincima Kristova pashalnog otajstva, kako bismo bolje uočili povezanost Marulićeve misli i tomističke pozadine. Sv. Toma smatra da nas je Krist svojom mukom spasio od grijeha, plaćajući osobno cijenu za naše oslobođenje iz ropstva grijeha te pobjeđujući grijeh po svojoj božanskoj snazi, kojoj je muka bila samo instrumenat. Potom, Krist nas je razriješio vlasti đavla te nas je oslobodio kazni za grijehе bilo izravno, dajući zadovoljštinu umjesto nas, bilo neizravno, uklanjajući sam korijen kazne tj. grijeh. Pobjeđujući grijeh, koji nas čini Božjim neprijateljima, te vlastitom žrtvom ublažujući Božju srdžbu, Krist nas je pomirio s Bogom te nam je otvorio vrata neba, budući da smo oslobođeni od krivnje te od kazni za grijehе koji su nam sprječavali pristup u nebo (život vječni) (usp. *S. Th.*, III, q. 49, aa. 1-5). Lako je uočljiva gotovo identična Marulićeva impostacija.

³⁹ Istina je da Marulić izbjegava teološke rasprave te ne obrađuje argumente metodom skolastičke teologije ili, bolje reći, to čini jako rijetko. Uostalom, humanistički krugovi, pa čak i sljedbenici *devotio moderne*, izbjegavali su (najblaže rečeno) skolastike i njihova teološka promišljanja. Naš Marulić pak, kako smo vidjeli, jako mnogo crpi iz spisa sv. Tome Akvinskoga, kojega je usporedio sa suncem: “*Ac ueluti sol, qui diu nube tectus latuerat, mox serenato coelo irradiare terram incipit, sic ille* (tj. sv. Toma Akvinski o.m.) *relictis fratribus et domo illuminare Ecclesiam coepit et morum et ingenii et doctrinae nitore*” (*De inst.*, V,8 str. 483). Nije možda suvišno podsjetiti da i sv. Toma biva viđen kao duhovni sin sv. Augustina te je mnogo napisao pod utjecajem otačkih spisa (usp. M. D. C h e n u, *Introduzione allo studio di S. Tommaso d’Aquino*, Libreria Editrice Fiorentina, Firenze 1953, str. 47-48). Upravo zbog toga razloga često puta je jako teško otkriti iz kojih izvora je Marulić crpio određenu teološku spoznaju ili ideju, jer se često puta radi o zajedničkoj baštini katoličke vjere.

Cjelokupno otajstvo Isusa Krista Marulić predstavlja kao jedincato otajstvo koje je započelo utjelovljenjem a završava u slavi, odnosno završit će u eshatološkoj potpunoj proslavi nakon posljednjeg dana.⁴⁰ Kristova muka, smrt i uskrsnuće neodvojiva su otajstva jednog te istog događaja, stoga su i učinci Kristova pashalnog otajstva neodvojivi. Ipak, Marulić, poradi boljeg objašnjenja i shvaćanja, Kristovoj smrti pripisuje učinke našega pomirenja s Ocem, uništenje grijeha, poraz sotone te pobjedu nad smrću: “*Mortem istam Christi crucifixi mors expulit*”.⁴¹ Od spasenjskih učinaka Kristova križa, tj. muke i smrti, Marulić prelazi na učinke Kristova uskrsnuća. To čini kroz govor o figuri Krista Pobjednika (*Christus Victor*) koji svojim sljedbenicima dariva vlastitu pobjedu. Budući da se radi o vrlo zanimljivom govoru, obradit ćemo ga u posebnom podnaslovu.

3. SPASENJSKI UČINCI KRISTOVA USKRSNUĆA ILI *CHRISTUS VICTOR*: “*EIUSDEM RESURRECTIO NOBIS VITAM DONAVIT*”⁴²

Novi život, koji čovjek ne može postići vlastitim snagama, nego ga tek primiti kao božanski dar, daljnji je učinak Kristova pashalnog otajstva, osobito njegova uskrsnuća. U poslušnosti Očevoj volji Krist, kroz patnju, muku i smrt, postiče uskrsnuće te tako postaje “*mortis diabolique uictor*”.⁴³ Na početku *Liber gloriosusa* djela *De humilitate et gloria Christi*, Marulić opisuje Kristovu slavnu pobjedu nad grijehom, smrću, đavlom i paklom te predstavlja Krista kao slavnog pobjednika — *Christus Victora*.⁴⁴ Čini se da je Marulić, koristeći se knjigama koje je imao na dohvat ruke — dakle, nadasve patrističkim⁴⁵ —, preuzeo i patristički model interpretacije uskrsnuća kao čina otkupljenja; model koji je u njegovo vrijeme gotovo zaboravljen, budući da je bio zamijenjen Anzelmovom doktrinom o zadovoljštini. Radi se modelu koji bi se, prema luteranskoj školi iz Lunda — osobito G. Aulénu —, mogao nazvati “*klasična teorija o otkupljenju*”.⁴⁶

⁴⁰ Usp. *De hum.*, str. 686-687. Posljednjem danu te Kristovoj konačnoj proslavi (pobjedi) Marulić posvećuje brojne stranice, tj. jednu čitavu knjigu *De ultimo Christi iudicio* te posljednju knjigu djela *De institutione* (VI,1-16).

⁴¹ *De hum.*, str. 530.

⁴² *Ondje*.

⁴³ *De hum.*, str. 612.

⁴⁴ Usp. *De hum.*, str. 611-612.

⁴⁵ U svojem rukopisu *Multa et varia*, primjerice, Marulić donosi citate Jeronima, Augustina, Laktancija, Tertulijana, Euzebija, Origena i Bazilija. Dakako, da se je služio i spisima brojnih drugih Otaca, kako nam svjedoče njegova djela, osobito *De institutione*.

⁴⁶ Usp. M. F l i c k - Z. A l s z e g y, *Nav. dj.*, str. 127-128. Glavno djelo navedene škole bilo bi ono od Gustava Auléna napisano 1930. god., te objavljeno na njemačkom kao sažetak: *Die drei haupttypen des christlichen Versöhnungsgedankens*, u: *Zeitschrift für systematische Theologie*, 8 (1931), str. 501-538; potom je prevedeno na engleski: *Christus Victor*, London 1931; poslije četrdeset godina prevedeno je na francuski: *Le triomphe du Christ*, Paris 1970. Mi ćemo se poslužiti engleskim izdanjem: *Christus Victor. An Historical Study of the Three main Types of the Idea of the Atonement*, London 1950.

Aulénovo djelo dovelo je u pitanje do tada prevladavajuće modele o patrističkoj soteriologiji, a koji su bili dominirani idejom o zaslugama i zadovoljštini, da bi tek potom bile sistematizirane od sv. Anzelma. Pitanje sučeljavanja dviju otačkih dominantnih teorija o otkupljenju, tj. one *subjektivne* (psihološko-moralne) te one *objektivne*, latinske (o zamjenskoj zadovoljštini), biva razriješeno pomoću modela *Christus Victor*, koji zapravo ujedinjuje oba aspekta (subjektivno i objektivno) jedincatog djela Kristova otkupljenja.⁴⁷ Spasenje postignuto po Kristovu pashalnom otajstvu shvaćeno je kao pobjeda: borba u muc i smrti te proglas pobjede u uskrснуću. Tijekom stoljeća razne teorije o otkupljenju zaboravile su pojam pomirenja, koji je bio vlastit prvotnoj Crkvi. Ovaj pojam predstavlja otkupljenje kao Božje djelo, po kojem Bog pomiruje svijet sa sobom, silazeći među ljude koji su postali zarobljenici neprijateljskih snaga, tj. grijeha, smrti i đavla. Bog, potaknut vlastitom ljubavi, šalje svoga Sina, koji po vlastitoj muc i smrti, pobjeđuje neprijateljske sile. Izravni objekt ove božanske akcije nije psihološka promjena pojedinih ljudi, nego oslobođenje čitavog svemira od neprijateljskih sila.⁴⁸ Ovo bi bila “klasična” ideja otkupljenja koja je, prema Aulénu, već koncem patrističkog doba nestala iz teologije, premda je ostala u pučkoj pobožnosti te se nanovo javila s Luterom, kako bi onda iznova nestala. Prema Aulénu, “klasična” teorija otkupljenja bila bi prisutna osobito kod biskupa Lyona, sv. Ireneja⁴⁹, koji je zastupao ideju da je Kristovo utjelovljenje u funkciji spasenja čovjeka od njegovih neprijatelja. Radi se, dakako, o jednom univerzalnom soteriološkom shvaćanju — cjelini Kristova otajstva od utjelovljenja do uskrснуća —, a koje bi imalo spasenjske učinke za čitavi svemir. Prema Aulénovoj interpretaciji sv. Ireneja,⁵⁰ Otac djeluje u Sinu kako bi porazio čovjeku neprijateljske sile. Puna pobjeda doći će samo u eshatološkom razdoblju, kada će se dogoditi “rekapitulacija” svega stvorenoga u Krista. Sve do sv. Ivana Damaščanskoga, grčka bi teologija podržavala ovakvo poimanje; dok je na zapadu polako nestajalo pred nastupanjem kategorija “zasluga” i “zadovoljštine”, osobito zahvaljujući afričkim teolozima (Tertulijanu i Ciprijanu). Klasična teorija ostala bi ipak u misli sv. Ambrozija, Augustina i Grgura Velikoga, koji su veliku važnost posvetili upravo ideji borbe protiv đavla, koristeći se katkada i grotesknim slikama.⁵¹

⁴⁷ Usp. G. Auléna, *Nav. dj.*, str. 17-20.

⁴⁸ *Ondje*, str. 20: “*Its central theme is the idea of the Atonement as a Divine conflict and victory; Christ - Christus Victor - fights against and triumphs over the evil powers of the world, the ‘tyrants’ under which mankind is in bondage and suffering, and in Him God reconciles the world to Himself*”.

⁴⁹ Usp. Ireneo di Lione, *Contro le eresie e gli altri scritti*, Jaca Book, Milano 1979. U trećoj knjizi (III,18,7) sv. Irenej, odgovarajući na pitanje zašto je Bog među nas sišao?, odgovara da “*colui che doveva uccidere il peccato e redimere l’uomo, reo di morte, doveva divenire ciò che era quello, cioè l’uomo che era stato ridotto in schiavitù dal peccato ed era tenuto sotto il suo potere dalla morte, affinché il peccato fosse ucciso dall’uomo e l’uomo uscisse dalla morte*” (str. 277).

⁵⁰ Usp. G. Auléna, *Nav. dj.*, str. 33-51.

⁵¹ Usp. *Ondje*, str. 52-76. Tko se zanima za jednu teološku valutaciju Aulénova djela može vidjeti: M. Flück - Z. Alszegey, *Nav. dj.*, str. 128-131; M. Bordoni, *Gesù di Nazaret, nav. dj.*, str. 282-286.

Čini se da Marulić, do određene mjere, preuzima klasičnu otačku ideju otkupljenja, ne samo jer se je ova nalazila u pučkoj pobožnosti njegova vremena, nego nadasve jer on u svojim djelima uspijeva izložiti jednu pashalnu soteriološku viziju u kojoj su Kristova smrt i uskrsnuće nerazdvojivo povezani. Ova činjenica ne čini se toliko čudnom znajući da su mnoge stranice njegova *opusa* nadahnute patrističkim djelima u kojima je mogao upoznati “klasičnu” ideju otkupljenja. On ne oklijeva predstaviti Kristovu smrt kao pobjedu nad đavlom, grijehom i smrću, a koji su najveći čovjekovi neprijatelji. Za Marulića, Kristova smrt je događaj kozmičkih dimenzija (jer je Bog onaj koji pati),⁵² a istovremeno je znak sveopće ekstenzije i ultratemporalnosti spasenja. Naime, u smrti Krist je sašao nad pakao te je oslobodio pravednike *ante Christum*: “... *exaltatus in cruce et a corpore separatus descendit ad inferos patresque deleto maledictionis chirographo ad benedictionis transtulit lucem*”.⁵³ Poslije Kristove pobjede sama smrt je prestala biti okrutna te neprijatelj ljudskog roda. Postala je zapravo vrata kroz koja se ulazi u život vječni.⁵⁴ Čini se da je osobno iskustvo grijeha s jedne strane te, s druge, duhovno iskustvo oslobađanja od moći grijeha — zahvaljujući Kristu —, potaklo Marulića da napiše stranice posvećene liku Krista Pobjednika i njegovoj pobjedi nad grijehom, smrću i đavlom.⁵⁵

ZAKLJUČAK

Marulić predstavlja otajstvo Isusa Krista ne kao zatvoreno u sebi, nego u njegovoj soteriološkoj vrijednosti, dakle: za nas. Krist nam je, po svojem pashalnom otajstvu, priskrbio spasenje. I to je ono što zanima Marulića: naime, želi izložiti događaje Kristove muke i smrti kao činjenice koje su se povijesno dogodile i koje su svoju kulminaciju imale u sramotnoj smrti na križu. Ovaj prvi korak služi mu da navijesti spasenjsko otajstvo Krista Otkupitelja-Spasitelja, koji nudi spasenje svima koji će, uzimajući udjela u njegovim patnjama tj. slijedeći njegove stope,

⁵² *De hum.*, str. 497: “*Congruum sane fuit, ut omnia commouerentur elementa in morte sui auctoris et, quomodo poterant, tunc se tristari ostenderent*”. Naravno, čudesa koja su popratila Kristovu smrt služe Maruliću kako bi pozvao čitatelje na pokoru i jedan dublji duhovni život (usp. *Ondje*, str. 497-498).

⁵³ *De hum.*, str. 575. Na drugom mjestu piše: “*Saluator noster ac Dominus, cum in cruce pendens expirasset, relicto corpore creditur ad inferos penetrasse et per diuinitatis suae uirtutem spoliasset infernum eduxissetque inde sanctorum animas...*” (*Ondje*, str. 612).

⁵⁴ Usp. *De hum.*, str. 612: “*Mors ipsa, quae poena nobis erat peccati, coepit esse ianua felicitatis. Per hanc ingredimur ad uitam, non ad hanc corruptibilem et caducam, sed ad incorruptibilem et sempiternam*”. Slično piše i u *Ev I,18-19*.

⁵⁵ Radi se nadasve o početnim stranicama treće knjige, *Liber gloriosus*, djela *De humilitate et gloria Christi* (usp. *De hum.*, str. 611-618).

postići i njegovu slavu. Naglašavajući ljubav Krista patećega i rassetoga⁵⁶, naš humanista izbjegava zatvoriti Kristov lik u tjeskobne granice teorije o zadovoljštini. Spasenje, ponuđeno čovjeku grješniku, plod je božanske ljubavi. Čovjek je pozvan s ljubavi odgovoriti na božansku ljubav, tj. sudjelovati u otajstvu Kristova križa, kako bi mogao imati učešća i u njegovoj slavi. Pišući o Kristu Pobjedniku, Marulić nastoji ne razdvojiti događaj križa od slave uskrsnuća. On kontemplira Kristovo pashalno otajstvo u njegovoj nerazdvojućosti i cjelovitosti, a lik Krista slavnoga služi mu kao utjeha i poticaj u svakodnevnoj životnoj borbi.

M l a d e n P a r l o v

MARULIĆ'S TEACHING ON SALVATION

The experience of personal sin and fear in front of what happens after death, spurred Marulić, as a believer and theologian, to consider salvation as an act of God's love and mercy. His own reasoning on salvation proceeded in the way typical of Christian humanists: he sought proof in the Testaments where he found that God, in order to reconcile man with himself, sacrificed his own Son in the Paschal Sacrament of passion, death and resurrection. The answer to the disturbing question of »why in this and not in some other way« he, however, found in the theologies of the day. Drawing on the Church Fathers, St. Anselm and especially Thomas Aquinas, he discussed the salvational effects of Christ's passion, death and resurrection in an un-systematic but highly practical way, since his primary concern was — as always — the spiritual benefit of the reader. For him, as for Thomas Aquinas, the reason of Christ's incarnation was sin. In other words, Christ's incarnation was not a necessity but the fruit of God's love of man, who — after having sinned — was unable to find his way to God and remained in the power of the Devil. Not only that Christ with his sacrificial death made atonement for the sinning humanity and thus reconciled man with God, but he defeated death and the Devil for the sake of humanity. These would be, in brief, the effects of Christ's passion and death, which our humanist, for didactic reasons, distinguished from the effects of Christ's resurrection. Namely, with his resurrection from the dead Christ granted to the believers a new, eternal life. Also, he opened for them the gates of Heaven, which, because of the original sin, had been shut. Sharing St Anselm's view of the effects of the resurrection of Christ, who »for our sake« defeated the inimical forces of sin, death and the Devil, in his dealing with *Christus Victor* Marulić took over the patristic interpretation. According to some authors, this model of salva-

⁵⁶ Više o toj temi vidi: M. P a r l o v, *Lik Krista patnika u djelima Marka Marulića*, u: *Colloquia Marvliana V* (1996), str. 57-84.

tion, had prevailed in the time of the Church Fathers and later survived in popular piety, from which we may conclude that Marulić met it in the Church Fathers as well as in the practices of popular piety. In the figure of *Christus Victor* Marulić obviously found solace and aid for his day by day battle against sin and the Devil, convinced that following in the footsteps of Christ and partaking of his agony he would attain his glory as well.